

РОЗДІЛ ІХ. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.60>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Мулик К.Т.,

аспірант,

Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК»

м. Київ

<https://orcid.org/0000-0001-7197-0061>

Мулик К.Т. Теоретичні аспекти початку досудового розслідування.

У статті проаналізовано проблемні питання початку досудового розслідування, порядку застосування статті 214 Кримінального процесуального кодексу України. Проаналізовано окремі аспекти процедури подання заяви про злочин та відкриття кримінального провадження.

Досліджено проблемні питання нормативного регулювання початку досудового розслідування. Подано пропозиції щодо можливого вдосконалення процесу документування злочинів і кримінальних правопорушень із врахуванням інтересів сторін кримінального провадження у сфері їх захисту та забезпечення повного і неупередженого досудового розслідування.

Проаналізовано об'єктивні суспільно-економічні причини та ситуацію з дотриманням прав людини, якими значно утруднилось, а в окремих випадках унеможливилось провадження первинних слідчих дій на непідконтрольних Україні територіях у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням до України. Зосереджено увагу на законодавчих актах, прийнятих Верховною Радою України після 24 лютого 2022 року, насамперед положеннях Закону України № 2201-ІХ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану».

Проаналізовано особливості чинного нормативного підґрунтя щодо початку провадження слідчих дій, визначено діалектичні зв'язки між довоєнними та тими, що мають місце у даній ситуації підставами застосування положень кримінального процесуального законодавства на напрямку відновлення порушеного права та притягнення винних до встановленої законом відповідальності.

Проаналізовано окремі закони України та підзаконні акти, які вступили в законну силу після повномасштабного російського вторгнення, зо-

крема Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Указ Президента № 64/2022 «Про ведення воєнного стану в Україні» та інші.

У контексті досліджених джерел права проаналізовано також особливості застосування положень статей 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, якими вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Подано авторську оцінку криміногенної ситуації в Україні з огляду на труднощі, а в окремих випадках і неможливість своєчасно і повно забезпечувати виконання положень Кримінального процесуального кодексу України та ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) для відновлення порушених прав людини та громадянина на тимчасово окупованих чи звільнених територіях України.

Ключові слова: Кримінально-процесуальний порядок, слідчі (розшукові) дії, Єдиний реєстр досудових розслідувань.

Mulyk K.T., Theoretical aspects of the beginning of pre-trial investigation.

The article analyzes the problematic issues of the beginning of pre-trial investigation, the order of application of Article 214 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Certain aspects of the procedure for filing a report of a crime and opening criminal proceedings are analyzed.

The problematic issues of normative regulation of the beginning of pre-trial investigation are investigated. Proposals for possible improvement of the process of documenting crimes and criminal offenses are presented, taking into account the interests of the parties to criminal proceedings in the field of their protection and ensuring a full and impartial pre-trial investigation.

The objective socio-economic reasons and the situation with the observance of human rights are analyzed, which significantly complicated, and in some cases made it impossible to conduct primary investigative actions in the territories not controlled by Ukraine due to the full-scale Russian invasion of Ukraine. Attention is focused on the legislative acts adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine after February 24, 2022, primarily the provisions of the Law of Ukraine No. 2201-IX «On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine on Improving the Procedure for Criminal Proceedings under Martial Law».

The author analyzes the peculiarities of the current regulatory framework for the initiation of investigative actions, identifies the dialectical links between the pre-war and current grounds for applying the provisions of criminal procedure legislation in the direction of restoring the violated right and bringing the perpetrators to statutory liability.

The author analyzes certain laws of Ukraine and by-laws that entered into force after the full-scale Russian invasion, in particular the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law», Presidential Decree No. 64/2022 «On the Conduct of Martial Law in Ukraine» and others.

In the context of the studied sources of law, the author also analyzes the peculiarities of application of the provisions of Articles 30–34, 38, 39, 41–44, 53 of the Constitution of Ukraine, which introduce temporary restrictions on the rights and legitimate interests of legal entities within the limits and to the extent necessary to ensure the possibility of introducing and implementing measures of the legal regime of martial law.

The author's assessment of the criminogenic situation in Ukraine is presented, taking into account the difficulties, and in some cases the impossibility of timely and fully ensuring the implementation of the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine and the maintenance of the Unified Register of Pre-trial Investigations (hereinafter – the URPTI) to restore violated human and civil rights in the temporarily occupied or liberated territories of Ukraine.

Key words: Criminal procedure, investigative (search) actions, the Unified Register of Pre-trial Investigations.

Постановка проблеми. З початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України ми стикаємось із проблемами отримання та належного формування доказової бази про вчинені злочини і кримінальні правопорушення. На час здійснення досудового розслідування досить часто виникають проблеми, пов'язані з невнесенням відомостей про злочини до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

За таких умов особливого значення набуває недосконалість окремих положень кримінального процесуального законодавства, що відображено у рішеннях ЄСПЛ та юридичній практиці, виникає нагальна потреба в удосконаленні процесуального порядку документування злочинних дій правопорушників.

Певні складнощі виникають на початкових стадіях досудового розслідування, зокрема при визначенні статусу учасника події з кримінальним змістом, визначення процесуального статусу кожної сторони-учасника у кримінальному провадженні.

Мають місце проблеми при прийнятті заяв про вчинені кримінальні правопорушення і злочини, відзначаються прогалини у чинному законодавстві, що значно ускладнює, а в окремих випадках і унеможливує дотримання відповідного рівня документування злочинів та притягнення винних у їх вчиненні до встановленої законом відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Над проблематикою застосування положень КПК щодо відкриття кримінального провадження працювали вчені-процесуалісти Пецова Тодорова Л.М., Благута, А.-М.Ю. Ангеленюк, Ю.В. Гуцуляк та інші.

Метою статті є дослідження теоретико-правових особливостей при застосуванні статті 214 Кримінального процесуального кодексу України в ході забезпечення захисту прав учасників кримінального провадження.

Стан опрацювання. Одним із основних напрямків діяльності держави є утвердження конституційного принципу верховенства права, законності, насамперед щодо профілактики і розкриття злочинів, а також притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності.

Статтями 8, 13, 55, Конституції України визначено «межові знаки», якими окреслено нормативне поле відповідальності держави перед людиною за результати своєї діяльності. Водночас, з метою збалансування дискусійного наповнення цієї статті наводимо положення статті 62 Основного Закону, згідно з якими особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину [1].

Завершальною стадією кримінального процесу і формою примусового виконання вироку суду є поновлення прав потерпілого від злочину. Саме на суд покладається завдання здійснення правовідновлювальних дій шляхом застосування імперативних положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК, КПК України).

Здійснюючи правосуддя, в основу процесуальних процедур покладаються засадничі принципи КПК України, до яких законодавець, окрім іншого, причисляє законність, верховенство права, рівність перед законом і судом тощо. При цьому під час здійснення судового розгляду обов'язковим є врахування практики Європейського Суду з прав людини, який у своїх рішеннях застосовує положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2]. Згідно з цим документом особи мають право звертатися до будь-яких управлених органів і суду щодо отримання правового захисту від протиправних дій інших осіб, установ, держави.

Здійснюючи теоретико-правову характеристику стадії відкриття кримінального провадження, необхідно вказати, що положеннями статті 214 КПК чітко визначено порядок дій прокурора, слідчого, дізнавача.

Так, частиною 1 коментованої статті КПК передбачено, що слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування [3].

Як засвідчує практика, уже на цьому етапі між сторонами майбутнього кримінального провадження виникають проблемні питання на фоні неоднозначного розуміння працівником правоохоронного органу чи прокуратури змісту і юридичної сутності подій, які потерпілим кваліфікуються як злочинні. Тому на цьому етапі необхідне одностипне розуміння поняття «досудове розслідування», яке, відповідно до п. 5. ч. 1 ст. 3 КПК України є стадією кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [3].

На нашу думку, під загальними положеннями досудового розслідування слід розуміти встановлені законом норми-принципи, в яких відображено особливості проведення досудового розсліду-

вання, визначають найбільш суттєві вимоги, які пред'являються до порядку провадження та проведення процесуальних дій і прийняття рішень. У цих нормах закріплені правові вимоги, що забезпечують дотримання засад кримінального провадження та реалізацію її завдань.

Разом з тим, порядок фіксації відомостей про злочини врегульовано «Положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення», затвердженим наказом Генерального прокурора України від 30.06.2020 № 298 [4].

Ю.П. Аленін, досліджуючи проблемні питання початку досудового розслідування, зазначає, що загалом, процесуальний порядок, запропонований статтею 214 КПК, не враховує загальні положення процесуальної діяльності та національні правові традиції. Будь-яка процесуальна галузь процесуального права повинна передбачати попередній, перевірочний, фільтраційний етап перед основним провадженням. Специфікою кримінального судочинства є й те, що в ньому декілька основних проваджень: досудове розслідування, судовий розгляд, перегляд судових рішень повинні мати відповідний фільтраційний механізм [5, с. 202].

Ми погоджуємося з висловленим судженням, хоча воно дещо суперечить чинним положенням щодо визначення моменту відкриття кримінального провадження.

У цьому зв'язку наводимо цитату з Узагальнення про практику розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування щодо правової позиції Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ в листі від 12.01.2017 № 9-49/0/4-17. Цим документом зазначається: «... якщо зі звернення особи вбачається, що вона порушує перед органом досудового розслідування питання про вчинення кримінального правопорушення, ініціюючи здійснення ним дій, визначених КПК, то навіть за умови, що результати аналізу наведених особою відомостей свідчать про відсутність ознак складу злочину, такі відомості мають бути внесені до ЄРДР з подальшим закриттям кримінального провадження відповідно до ст. 284 КПК [6].

Здійснений нами аналіз стану розгляду заяв про злочини і відкриття кримінального провадження показав, що на цю ситуацію в Україні справляє значний вплив повномасштабне вторгнення до України 24 лютого 2022 військ російської федерації. Згідно з Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» запроваджені стабілізуючі заходи спрямовані на вирішення проблем початку досудового розслідування. Так, п. 2 частини 1

статті 615 цього Закону зазначено: Відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань, вносяться до нього за першої можливості, а процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин. За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій [7 4].

Ще однією позитивною рисою внесення змін до КПК є делегування повноважень прокурору, слідчому, дізнавачу відкрити кримінальне провадження у випадку, коли ЄРДР не працює (якщо відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань - рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що вноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені частиною п'ятою статті 214 цього Кодексу) [7 4].

На думку Голови Касаційного Кримінального Суду у складі Верховного Суду С. Кравченка, ми фактично повернулися до Кодексу 1960 року, коли прокурор або слідчий виносить постанову, якою ми фактично визначаємо початок досудового розслідування, і це головна умова для проведення подальших слідчих дій (у випадку, якщо реєстр не працює) [8].

І. Цермолонський, аналізуючи особливості кримінального провадження в умовах воєнного часу, наводить цитату з інформаційного листа Верховного Суду від 03.03.2022 № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», де зазначено, що в разі неможливості формування витягу із ЄРДР інформація про реєстрацію кримінального правопорушення та початок досудового розслідування може бути підтверджена мотивованою постановою органу досудового розслідування про початок досудового розслідування, яка має містити всі відомості, визначені у ст. 214 КПК України (мається на увазі ч. 5 ст. 214 КПК України). Такий документ може вважатися належним підтвердженням початку досудового розслідування і підставою для розгляду клопотань органу досудового розслідування. Варто зазначити, що наведене правило стосується всіх злочинів, а не лише певного конкретного переліку [9].

На думку О. Таран, законодавче регулювання кримінально-процесуальної діяльності в Україні

тривалий час є динамічним, що зумовлено новими завданнями правозастосування та необхідністю усунення прогалин і недоліків закону. За умов воєнного стану завдання правового регулювання особливостей здійснення кримінального провадження набули особливого характеру і зумовлені умовами, що швидко змінюються [10, с. 82].

Проте, зазначена позиція законодавства не позбавлена дискусійності з тієї причини, що при відкритті кримінального провадження має бути дотриманий гарантований обсяг прав, передбачених Конституцією України. У цьому зв'язку посилаємося на слова Т.О. Лоскутова, який зазначає: у положеннях ст. 615 КПК України потрібно регламентувати обов'язковий подальший та максимально швидкий контроль слідчого судді за перевіркою законності затримання підозрюваної особи під час правового режиму воєнного стану. Такий судовий контроль може бути урегульований шляхом використання у кримінальному процесуальному законі словосполучення «негайно при з'явленні першої можливості» [11, с. 422].

Висновки. Вважаємо, що в ситуації, яка склалася в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ, для стабілізації криміногенної обстановки та своєчасного документування кримінальних проступків і злочинів необхідно здійснювати двоєдину політику. Першим напрямком розглядаємо підвищення професійного рівня представників всіх правоохоронних структур, які наділені повноваженнями надавати початок досудовому розслідуванню.

Інше спрямування діяльності держави для належного функціонування положень КПК України в частині відкриття кримінального провадження вбачаємо в підвищенні відомчого і судового контролю за діяльністю осіб, управлених на кваліфікацію дій у межах регулювання нормами Кримінального кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Наказ від 30.06.2020 № 298 «Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення» Офіс Генерального прокурора» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#top>.
5. Аленін Ю.П. Початок досудового розслідування за КПК 2012 року. Юридичний часопис Національної Академії внутрішніх справ. № 1. 2013. С. 198–203.

6. Узагальнення про практику розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00212>.
7. Закон України: за станом на 14.04.2022 року Закон № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>
8. Особливості кримінального провадження під час воєнного стану. Текстова версія онлайн-зустрічі з Головою Касаційного Кримінального Суду у складі Верховного Суду Станіславом Кравченком. URL: <https://uba.ua/ukr/news/9268/>.
9. Іван Цермолонський. Кримінальні провадження в умовах воєнного часу. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-roces/kriminalni-provadhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html>.
10. Таран. О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції 20 квітня 2022 року. Київ-Львів-Дніпро. 2022. С. 79–83.
11. Лоскутов. Т.О. Правове регулювання кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного Університету. Ужгород. 2022. С. 417–423.